

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

IV. füzet.

A nők az ó-kori görögöknél. *)

Nagy fába vágtam fejszemet, a mikor hozzá fogtam, hogy két felolvasás szűk keretében ismertessem a nők helyzetét az ó-kori görögöknél, még pedig oly módon, hogy egyszer vázoljam helyzetüket az élet különböző viszonyai között, azután pedig mutassam be őket az irodalomban, azaz, a mit róluk mondtak és a mit ők írtak.

A feladat nehézsége főleg kettőben rejlik. Először az anyagnak kritikai megválasztásában, másodsor az adatoknak olyan csoportosításában, hogy lehetőleg hű, tárgyias képet nyerjünk.

Mennyire nehéz az anyag kritikai megválasztása, az már csak abból is sejthető, hogy daczára az ide vágó rengeteg irodalomnak, a kérdés még mindig nincs megoldva, nincs teljesen tisztázva, s míg némelyek a nők helyzetét az ó-kor két classicus népénél teljesen kielégítőnek, a kereszténység nyújtotta helyzetnél nem sokkal kedvezőtlenebbnek tartják, mások a keleti népeknél található rabszolgahelyzettel hasonlítják össze.

Ne higyjük, hogy ez utóbbi kizárólag jámbor theologusok nézete, a kik a pogány korban csak nyomort és bűnt látnak s a nők helyzetét siralmasnak ecsetelik, mert — mint mondják — le voltak nézve és lealacsonyítva, mint rabszolgák, tudatlanul és durván nőttek fel, minden rosra készen, mert minden rosztat feltettek róluk, zár alatt, rabszolgáktól, vén asszonyoktól és lánczos kutyáktól őrizve, minden szabad mozgástól el voltak tiltva s a műveltség egyedül a hetaerák, az ó-kori lorettek és grisettek, kizárólagos szabadalma volt. A classicus ó-kor elsőrangú bűvárai és tudósai között is vannak, a kik a fennebbieket csaknem kivétel nélkül elmondják, sőt gazdag adathalmazzal igyekeznek bizonyítani, az ellenkező nézetet tudományosság és kritika nélküli dilettantismusnak és jelenkori né-

*) Felolvasatott az Erd. Irod. Társaság márcz. 24-én tartott ülésén.

zetektől meghamisított felfogásnak bélyegezvéen meg. Legyen elég csak a nagytudományú Bernhardy véleményét felolvasnom.

»Még szomorúbb (mint a rabszolgáké) volt a nők sorsa, a kik a politikai fejlődés alatt annyira súlyedtek, hogy sorsuk csaknem párja a szolgaságnak. A hős korban, noha a házassági kötelek nem vala nagyon szoros, mégis tiszteletben állottak a férfi oldala mellett, a házias erény és erkölcsi tisztaság hírében állottak; még a királyságról a szabad alkotmányra való átmenet kezdete is csak kevésbé zavarta a nemek ez együtt élését. A *dórok* nejeiknek helyet adtak a nyilvános nevelésben, sőt élénk közreműködést is a nyilvánosságban, s itt bebizonyították nemük erős önérzetét, jóllehet a hagyomány korlátai között maradtak, gyakorolták a múzsza-művészet különböző fajait s teljes jámborsággal (Einfalt) soká megőrizték fajuk hívőségét és lelki nagyságát. Az *aeoloknál*, kiknek társadalma lazán és erkölcsi mérték nélkül szabadon mozgott, a hol a dal szeretete általános volt, eleven érzéssel léptek fel élvadás állásban s előmozdították a dalt, a lyrai költészet többi válfajával együtt. Az *ionok* ellenben a nőket háttérbe szorították nemcsak a függetlenség szeretetéből és kényszer nélküli otthoniasságból, hanem mert már korán, nem érvén be a legyőzött barbár nőkkel való házassággal, előnyt adtak ügyes leányok társaságának, a kik a tánczot és a zenét ügyesen, kaczer finomsággal gyakorolták. Itt volt a heaerak iskolája, s az ilyen világra termett nők, a korinthusi hierodulok kastszerú szervezete nélkül nem tisztelet nélküli osztályt alkottak. Majd Athenbe vándoroltak és Hellas e fővárosában, a mely éppen akkor kezdett megismerkedni a fényűzéssel, szellemükkel, szépségükkel okosan és ügyesen tekintélyes férfiakat lebilincseltek. Végre a macedon kor óta fokozódó lazulása az erkölcsöknek megnyitotta előttük a fejedelmi udvarokat s a vígjáték világosan mutatja, mily esábítóan bontották szét, vesztegették meg a családokat finom fogásaikkal. De a görög nők sehol sem voltak oly mértékben háttérbe szorítva s a társaságtól elidegenítve, mint az *attikaiaknál*. Ott nem volt sem erkölcsi állásuk, sem befolyásuk a család tagjaira, sem részök a műveltségben; hiányzott náluk az élet-, a finom műveltség- és a zene minden ismerete, annál szívósabb volt náluk az ósdi szójárás és a gyermekkori babona s minél gyorsabban haladt Athen, annál inkább érezték a férfiak a

nőknek tőlük okozott hátramaradását. A hajadon szigorú elzárkózottságban ült anyjánál, a nélkül, hogy a külvilágról hallott volna; az asszony félig kiskorúan került férje kezébe, a kinél az állam politikai célját teljesítette s a háztartást, korlátoló felügyelet mellett vezette; meg volt tőle vonva a gyermekek fegyelmezésébe elegendeni s vallásos szertartások kivételével lakosztályára volt szorítva. Nem csoda, ha a nő a mozgékony atheneit nem tudta lebilincselni s még kevésbbé a házasság gyöngéd viszonyának megnyerni. Ilyen rideg, a természetes érzéssel ellenkező helyzet csakis a lealázás és elfajulás oly fokával végződhetett, a minő a peloponnesusi háború folyama alatt kiáltóan fellépett s főleg Euripidesnek bő táplálékot nyújtott búskomor reflexioihoz. Ezt a visszás helyzetet Athen a finom erkölcsi érzésnek tőlünk is érzett elvesztével fizette meg: Aristophanesnek későbbi vígjátékai a tisztátalan élczekben és leplezetlen érzékiségben legmesszebb mentek.« (Grundriss d. Griech. Litt. I. k. 50—52 lap.) 1)

Ily tekintélyekkel szembe szállani, tévedéseiket felderíteni akarni, indokolásra szoruló bátorságot követel. Ám az igazság kutatása lévén minden tudomány feladata, szembe szállottam a nehézségekkel s úgy vélem, közelebb jutottam az igazsághoz, mint amazok.

Tévedésük okait a következőkben találtam:

Először abban, hogy szemük megszokván a tárgyak mikroskopikus vizsgálatát, az egésznek makroszkopikus felfogására képtelen.

Másodszor, hogy bizonyos, első rangú tekintélyektől ápolt előítéletektől szabadulni még akkor sem bírnak, a mikor egyes feltűnő adatok gondolkodóba ejtik, s a helyett, hogy az ellenmondás okait vizsgálják, mesterkélt magyarázatokkal beleerőszakolják az ellenmondó adatot is régi előítéleteik keretébe.

1) Erre következik a 2. jegyzetben (53—56. lap.) az úgynevezett bizonyítás és a c. ide vágó irodalom kritikája, a melynek végén ez áll: „Mi ebből (a nők helyzetéből) magyarázzuk némely finomabb érzés hiányát, azután a férfias társaság túlrídeg kifejezését, a mely a nők lényét és erkölcsi jogát nem fogta fel. Még kevésbbé lepnek meg az előadások a költészetben, a hideg, sőt piszkos jellemzések a drámában, az erotikus anyagnak izetlen alakja az epikus elbeszélésekben és elegiákban. Kivétel, főleg a klasszikus korban, gyér; a legrégiebbeket Euripidesnél találjuk, később talán még a udós alexandriaiaknál.“ Mekkora elfoúltság még a görög irodalom olyan alapos ismerőjénél is, a minő Bernhardt!!!

Harmadszor, hogy nem járnak el mindig elég szigorú kritikával s például vagy Aristophanesnek durván komikus nyilatkozatait történelmi adat számába veszik, mintha valaki a Borsszem Jankó, Űstökös, Bolond Istók élceit venné készpénznek, vagy egyes, *összefüggésükből kiszakított mondatokra*, véletlenül fennmaradt töredékekre építenek tételeket, rendszereket. Így jutott például szegény Euripides a nőgyűlölő hírébe, pedig az egész ó-korban senki sem adott a nőkről oly bájosan szép képeket, mint épen ő. Azzal az eljárással, a melylyel Euripidest nőgyűlölőnek bélyegezték, még Göthét is lehetne nőgyűlölőnek bizonyítani, csak össze kell keresni műveiből azokat a helyeket, a melyekben nem a leghízogóbb nyilatkozatok fordulnak elő nem »a nőkről«, hanem »egyes nőkről.«

Végre negyedszer egyes eseteket általánosítanak.

Elismert igazság, hogy a nőt a kereszténység emelte az őt megillető polczra, a kereszténység adta meg neki az emencipatiót a szó valódi, nemes értelmében, a kereszténység tette a férfúval egyenlővé a házasság szent frigyében, sőt a kereszténység idealizálta az Isten anyja személyében.

És mégis, nem lehetne-e vaskos könyvet írni, a melyben irodalmi források, okiratok, válóperek actái, törvényszéki jegyzőkönyvek, s a napi sajtó pikáns és szomorú újdonságaiából bebizonyítható volna a nők gyászos helyzete, rabszolgai alárendeltsége a keresztény társadalomban? E mellett pedig egészen számításon kívül hagytam a női emancipatio ügyében lelkesedő szónoknők kitöréseit, a melyekben a rablánczok széttörésére, illetve a férfiak kezére és lábára való csatolásra serkentik hálás hallgatóikat.

De vigyáznom kell magamra, mert még én is Plato, Euripides és Aristoteles sorsára jutok s igaz lelkemre mondom, ártatlanul nőgyűlölő hírébe kerülök, a mit pedig még ilyen illustis társaságban sem vennék szívesen.

*

Ha a gólyamadár valamely görög család házára szállt, első dolog volt az ajtófélfára koszorúvá hajlított olajfa ágat tűzni ki, ha fiú született; gyapjú szalagot, ha lány köszöntött be. Vajjon ennek tisztító hatást tulajdonítottak-e? a mint némelyek állítják, vagy csak jelképileg akarták az örvendetes eseményt az érdekelteknek tudtúl adni? most nem vitatom, csak azt a nézetet kell elútasítanom, a

mely szerint már magában e cselekvésben is ki volt fejezve, hogy a leánynak kevesbbé örvendettek, mint a fiúnak. Hogy mindazoknál a népeknél, a melyeknél a család fentartása fiágon történik, első gyermeknek legszívesebben fiút látnak, s általában a családi név biztosítása céljából szívesebben látnak több fiút, mint leányt, annyira természetes, hogy bizonyításra nem szorúl; épen azért legkevesbbé sem lehet felhozni a görögök ellen, a kik bizonyára ép oly jól tudták, mint mi, hogy nők és férfiak együtt teszik ki az emberi nemet. A gyermekeket ők is az istenek áldásának tartották.

Nevet a gyermek hetedik, vagy legkésőbb tizedik napon kapott, még pedig a leány vagy nagyanyja, vagy valamely nőrokon után, néha valamely nevezetes esemény emlékére, néha a jövődő rendeltetésre, vagy ohajtott tulajdonságra való tekintettel.

Ezen a napon öröm, ünnepély, lakoma, szerencsekívánatok és ajándékok az újszülött számára náluk sem hiányoztak, az illető családok anyagi viszonyainak megfelelően.

A nőnevek ép úgy, mint a férfinevek határozott jelentéssel bírtak és igen gyakran költői kifejezései a nők testi és szellemi szép tulajdonságainak, a mi nem legutolsó bizonyítéka annak, hogy a régi görögöknek is volt érzékük a női erények iránt.

A gyermekszoba lényegében egyezett a maival. Itt nevedtek a gyermekek együtt a szerető anya gondos felügyelete alatt hat-hét éves korukig, a mikor a fiúk külön nevelése kezdetét vette. Spartában és talán más dór államokban is a fiúk egészen a házon kívül neveltettek, a többi görögöknél azonban a fiúk külön neveltetése nem volt azonos a családból való eltávolítással.

Itt a gyermekszobában, a mely a női lakosztály része volt, megtaláljuk a szoptató és száraz dajkákat is, előbbieket a dóroknál ritkán, gyakrabban az ionoknál, s főleg a vagyonosabbak házában. Megtáljuk a dajkameséket is a kísértetekkel, jó és rossz szellemekkel, meg a bölcsődalokat, csörgőket, különböző játékszereket, babákat fából, agyagból, sőt drágább anyagokból is.

A mi a leányok játékait illeti, a babán, kötél- és deszkahintán és labdán kívül több társasjátékot ismerünk, a melyek a ma is divatos cziczázással, benn a bárány, kinn a farkas, stbeffkkel egyeznek. En az idő rövidsége miatt csak egyet, az u. n. »teknősbékát« hozom fel. Középen ül egy leány, a kinek neve teknősbéka. Körü-

lötte a többi leányok összefogózva körben járnak és kérdezik: »Mit csinálsz a középben, teknősbéka?« Ez feleli: »Gyapjut tekerek és bélfonalat Miletosból.« A leányok megint kérdik: »Hát unokád mibe halt bele?« Feleli a teknősbéka: »Fehér lóról a tenger hullámaiba dobta magát.« Az utolsó szóra valószínűleg a körben állók elkezdtek futni s a teknősbékának valamelyiket el kellett fogni, hogy azután az legyen új teknősbéka.

Noha a reánk maradt irodalom igen természetesen kevés alkalmat nyújt arra, hogy a családi életbe bepillantassunk, nem nyújtván összefüggő s e célra készült leírást, mégis elegendő becses adat áll rendelkezésünkre annak megítéléséhez, miképen folyt le az ősi hagyományon alapuló családi nevelés az első években, a melynek nagy és az egész életre kiható fontosságát igen jól érezték, jól tudták.

Az anya szerepét a családi nevelésben számos adat bizonyítja, a mit főleg azért találok szükségesnek kiemelni, mert erről igen sok író megtegedkezik, a mikor a görög nőnek alárendelt helyzetét igyekszik bizonyítani.

Plato (de republ. 415 s köv.) az anyát az apával egyenjogú első nevelőnek tekinti s nyomatékosan megköveteli, hogy a gyermek anyját és apját egyaránt szeresse. Más művében pedig (Protag 325. D.) szép szavakban ecseteli a családi nevelés erkölcsi hatását.

Aristoteles is, a ki pedig (Polit. VII, 15. s köv.) az oktatás államosítása mellett van, a gyermekeket 7 éves korukig az anya gondja alatt házi nevelésben hagyja, mert senki sem tud oly ügyesen és sikeresen előredolgozni a későbbi tanítónak.

A kegyelet megsértését az anyával szemben Aristophanes nagyobb bűnnek tartja, mind az apával szemben. (Felhők, 1444. v.)

A családi nevelést még a sokszor trivól Lucianus is minden nemesebb műveltség legfontosabb alapjának mondatja Solonnal, a skytha Anacharsissal való beszélgetésében.

Van példa arra, hogy gyermekeit, fiát is, az anya tanította, így többek közt az ifjabbik Aristippus, az idősebbiknek unokája, Μητροδίδακτος melléknevet kapott, mert édes anyja, Arete, tanította a philosophiára (Diog. Laert. II, 8, 86.) Helyesen jegyzi meg Grasseberger a klasszikus népek neveléséről írt jeles munkájában (II. 155.): »találunk elég célzást a görögöknél és rómaiaknál, a melyekből

következtethetjük, hogy nagy és jelentékeny férfiakat inkább anyjuk, mint apjuk fiainak tartották.«

Hiába teszik azt az ellenvetést, hogy ez csak philosophusok nézete, hogy csak a későbbi, római korszakra nézve áll, mert azt semmiféle okoskodással sem lehet eltagadni, hogy a gyermekek első oktatója az anya, s a gyermekkori benyomások a legerősebbek, mondjuk kitörülhetetlenek. De hát miért nem veszik számba az alább említendő Ischomachus szavait, (Xenoph. Oecon. VII, 12.) a ki fiatal feleségének a házasság egyik czélját a következő szavakkal adja tudtúl: »Hogy ha valamikor Isten gyermekekkel áld meg, akkor tanácskozunk arról, mikép nevelhessük őket a lehető legjobban, mert közös érdekünkben áll bennök legjobb frigyeseket és öregségünkben gyámolókat nyerni.«

Lássuk már most: mit és hol tanultak a lányok? Abban kivétel nélkül mindnyájan egyetértenek, hogy a lányok anyjuktól, vagy esetleg más nőszemélytől a családban megtanulták a szükséges házi munkát, főképen a fonást, szövést, varrást és himzést. Hogy jobbmódú polgárok és előkelőségek leányai is megtanultak írni, olvasni és számolni, azt egyenes adatokkal bizonyítani nem igen tudjuk, de biztosan következtethetjük. Nem utolsó bizonyíték erre az, hogy minden jobb módú hellen polgár leánya megtanult lantolni, énekelni és tánczolni, hogy az isteni tiszteletnél és nemzeti ünnepeknél a karban részt vehessen.

Gomperz 1871-ben a Hermes című folyóirat V. kötetében közzé tett a herculanumi papirustekercsekből egy rendkívül kedves levélkét, a melyet Epicurus a bölcselkedő írt egy leánykának. Elhihetjük, hogy a leányka el is tudta olvasni.

Sokkal nagyobb vita tárgya az: hol tanultak a leányok? Némelyek azt állítják, otthon és csak annyit, a mennyit anyjuktól, vagy valamely felügyelő nőtől tanulhattak; mások azt vitatják, hogy voltak külön leányiskolák is. Igaz ugyan, hogy Plato a törvényekről írt művében külön iskolákat követel a fiúk és leányok számára; igaz, hogy egy teos-i felirat megemlékezik három tanítóról, a kik fiúkat és leányokat tanítottak, mindazonáltal ezzel szemben a többség, hivatkozva a nőknek szerintök kétségtelen elzártágára, kereken tagadják lehetőségét annak, hogy legalább athenaei leány iskolába járhatott volna; sőt némelyek buzgóságukban annyira mentek, hogy

az athenaei leányok bizonyítványát egész általánosságban kiállítván, tudatlanoknak és a bárgyúságig szegleteseknek jelentették ki.

De ha már — a mi kétségtelen — a leányok elmehettek rabszolganótól kísérve az ének- és táncpróbákra, nem különben — a mit a társasjátékok bizonyítanak — látogatóba egymáshoz, nem mehettek volna-e el épen úgy az iskolába is?

Félreértések elkerülése végett mindjárt megjegyzem, hogy csak női karokról és női kartánczokról van szó. Férfiak és nők páros tánczát a görögöknél nem találjuk, nem semmi esetre az ünnepi- és istentiszteleti tánczoknál.

Végre az sincs kizárva, — habár bizonyítékot felhozni nem tudok — hogy a jobb módúak háznál tanították leányaikat, esetleg valamely rabszolgától vagy rabnőtől.

Részemről bármelyik lehetőséget inkább elfogadom, mint azt, hogy épen Athenaeben, a görög világ fővárosában, minden tisztességes nő tudatlanságra volt ítélve, és hogy csak egyedül az idegen származású hetaerak voltak műveltek.

Azt kérddhetné valamely kedves hallgatónóm: Hát aztán összejöttek-e valahol a fiúk és leányok? Csak félig adhatok vigasztaló választ. E találkozás, legalább hivatalosan, csak nyilvános ünnepeknél és az isteni tiszteletnél volt lehetséges, különben ión-leány ifjakkal nem jött össze sehol. Az aeoloknál azonban és a dóroknál a társaságokban való találkozást széltében megkapjuk.

Lényegesen máskép volt a dór államokban, ott nemcsak tanították testgyakorlatokra a leányokat, hanem rendeztek számukra versenyeket a futásban és birkózásban, elvitték őket az olympiai nagy nemzeti játékokra, a hol asszonyoknak és más törzsbeli leányoknak megjelenni tilos volt, sőt, állítólag, néhol még a fiúk és leányok közt is voltak ilyen versenyek.

Spartában, ezeket ismerjük a dór államok közül legjobban, a nőknek általában véve sokkal nagyobb szabadságuk volt, mint bármely más görög törzsnél, és — a mi különösen kiemelendő — *a leányoknak több, mint az asszonyoknak.*

De térjünk át most az asszonyokra! A tudósok nagy része azt állítja, hogy a görög nő — tulajdonképen ión nő — a házassággal csak fogházat cserélt.

Nézzük a dolgot közelebbről, a korszakok pontos megkülönböztetésével!

A házasságkötés a hős korban jogi ügylet, a melyet a menyasszony apja vagy gyámja köt meg a kérővel, illetve annak atyjával. A túlnyomó esetekben az apa keres fiának feleséget. Több példa van arra is, hogy az apa leánya kezét jutalmúl tűzi ki valamely versenynél vagy hősi tettél, vagy veszélyesebb vállalatnál. A leányért megállapíttatik a nászajándék, a melynek ellenében a leány apja megfelelő hozományt biztosít. Úgy a nászajándék, mint a hozomány, csak rendkívül ritka, kivételes esetekben hiányozhat. A szerelemből való házasság ritka lehetett.

Már a hős korban szabály az egynejűség. Az Ilias csak egyetlen egy kivételt ismer, de nem a görögöknél, hanem a trójaiaknál. Nem tilos azonban, noha az asszony kancsal szemmel nézi, a rab-szolga nők közül kegyeltet választani.

A nászünnepegy szertartásaival nem foglalkozhatunk, csak mint jellemzőt emeljük ki a jó kivánságokat és imákat, a melyekkel az új párt elhalmozták.

Nausikaanak Odysseus kívánja (Od. VI., 181—185.)

„És neked adjon az ég mindent, mit hő szíved óhajt,
Férjet is és házat s áldjon meg boldog egység
Kincsével! Mert jobb s gyönyörűbb nem létezik annál,
Mintha szerelmes egységben lakhatnak együtt férj
És feleség, gonosz elleneik bújára, barátik
Vig örömeire: hanem legjobban kettejük érzi.“ (Szabó J. ford.)

Ha ehhez vesszük még a jólétnek és az istenek áldásának, a gyermekeknek kívánását, megkapjuk mindazt, a mit ma is az új pároknak őszinte szívvel kívánni szoktunk.

A házasság viszonyát Achilles így fejezi ki: (Il. IX., 341.)
„*Minden derék és okos férfi megbecsüli feleségét és gondoskodik róla.*“ A homeri költeményekben pedig a házastársi szeretetnek és hűségnek legragyogóbb példáit találjuk Andromache és Penelope személyeiben. Ha minden adatot és czélzást összeveszünk, látjuk, hogy az asszony nem csak nem volt alárendelt szolgálója férjének, hanem egyenlő élettársa, a ki a természettől neki kijelölt hatáskörben valóságos úrnő, a kit abban épp úgy tisztelnek, mint férjét az övében. Okosság és ügyesség a kézi munkákban a szépség

mellett becses előnyök, a melyek a nőt férje szemében emelik. Hogy a hős korban a nőt megbecsülték, nem is tagadja senki, mert — nem tagadhatja; hanem igen is, készen vannak azzal az állítással, hogy ez csak a hős korban volt így, némileg megmaradt ugyan a dóroknál és az aeoloknál, de teljesen megváltozott a keleti népek befolyása alatt az ión törzsnél, főképpen Attikában és Athenaeben, a hol a hetaerák uralkodtak, a kik szépségükkel, csábos és elbűvölő modorokkal és nagyfokú műveltségükkel annyira elbolondították a férfiakat, hogy azok műveletlen nejeiket még jobban elhanyagolván, az asszonyoknak teljes elvadulása következett be, míg végre az erkölcsök általános elfajulása a törvényes feleségeket megismertette a hetaerákkal, a mi a viszonyok teljes megváltozásával végződött.

Ennek az egész elbeszélésnek azonban csak az a hibája, hogy be nem bizonyítható, a valóságnak meg nem felel.

Mindjárt a történelmi kornak kezdetén találjuk az erősen valóságos-erkölcsös tanköltemény, a Művek és Napok szerzőjét: *Hesiodust*, a kinek műveiből pedig nem egy udvariatlan helyet idézhetnénk. Az ő felfogása a házasságról — eltekintve az ő erősen prózai módorától — lényegében megegyezik a Homeréval.

A Művek és Napok 697—707. verseiben így ír:

»A maga idejében vigyél nőt a házadba, de sem nagyon sokkal 30 éveden alól, sem nagyon sokkal azon túl. Ez a maga idejében való házasság. A nő pedig legyen felserdülése negyedik évében, az ötödikben menjen férjhez. Hajadont végy el, hogy jó szokásokra tanítsad. Leginkább pedig olyat végy el, a ki hozzád közel lakik, gondosan megfigyelve magad körül mindent, nehogy a szomszédok kárörömére nősülj! Mert bizonyára nem kerít magának becsesebbet a férfi egy jó nőnél, de viszont nem is gonoszabbat egy rosznál, egy vendégséglesőnél, a ki a férfit, ha még oly derék is, megperzseli üszök nélkül és idő előtt megvénti.«

Józan, egészséges felfogás. Nem találunk ugyan benne költőiséget, rajongást, de igen is bölcsességet. Részemről az idézet egyik mondatára hívom fel tisztelt hallgatóim figyelmét, a melyet sehol sem találtam méltatva, noha én hajlandó volnék belőle következtetéseket vonni.

Mi értelme van annak: »Leginkább pedig olyat végy el, a

ki hozzád közel lakik, gondosan megfigyelve magad körül mindent?« Ha a nők a világtól teljesen el voltak zárva, akkor a szomszédokról nem sokkal többet lehetett tudni, mint a város végén lakókról. Ha az illető család vagyoni viszonyai felől akart felvilágosítást szerezni, azt a piacon egyaránt megtudhatta a szomszédokról és a város ellenkező végén lakókról.

De Hesiodust sem fogadhatná el valaki tanúul, mondván: nem attikai, nem az Athenae fénykorából való.

Szolgálók egy mással, a ki ellen talán csak nem lesz kifogásuk: Xenophonnal.

A leányokat — mint az keleten és délen ma is szokás — korán, már 14—15 éves korukban adták férjhez. Természetes következménye volt ennek az, hogy a férfinak kellett nejét tovább tanítani, a háztartásba bevezetni, magához szoktatni.

Mikép igyekszik egy értelmes és jó indúlatu, derék férfi fiatal nejét jó háziasszonnyá nevelni, annak kedves rajzát kapjuk Xenophon művében a háztartásról. (7—10. fejez.)

Ischomachus, a ki a férfiak és nők (jól megjegyzendő, a nők is), városiak és idegenek ítélete szerint, valódi derék művelt ember (*καλοκαγαθός*, 6. fej. 17. §.) elbeszéli Sokratesnek, hogy nejét mint nem egészen 15 éves leányt vette el, a ki egyebet mint fanni, szőni, és ruhát varrni nem tudott, más dolgokról lehető keveset látott vagy hallott, de romlatlan, mértékletes, szemérmes és jó indúlatú volt, úgy, hogy az ő tanításait készséggel fogadta és buzgón követte. Először is együtt áldozott és imádkozott nejével az istenekhez: adják áldásukat az ő tanításához, azután lassanként és egymásután megismertette a jó házi asszony kötelességeivel és feladataival s azok teljesítésének módjával. Előadta, »hogy nem azt kell latolgatni, ki hozott közülök többet a házhoz, hanem ki kettőjük közül a jobb házastárs, az hoz nagyobb becsű értéket is;« hogy a háztartás két részből áll, külsőből és belsőből, amarról a férfi gondoskodik, emez a nő feladata. A gond közös, a munka különböző, egymást kiegészítő. Végül azt mondja neki, hogy ha reménységeit betölti, akkor a házban még nagyobb tekintélye lesz, mint neki van, s ő majd nem szolgálja fog lenni; nem kell attól tartania, hogy öreg korában kevesbé fogja becsülni, hanem mint agg nő is annál nagyobb tiszt.

teletben fog állani az egész házban, minél hüebb társa és gyermekeinek minél hüebb gondozója lesz.

Ischomachust valódi kalokagathosnak tartották, neje határozott példányképe az igazi athenaei házi asszonynak. »Igaz ugyan, mondja Schoemann, (Gr. Alterth. I, 516.) hogy a példányokat Athenben ép oly kevéssé érték el, mint nálunk, de azért semmi okunk sincs tagadni, hogy bizonyára sok athenaei házban, legalább megközelítőleg úgy volt, mint Ischomachuséban. Az ilyen athenaei házi asszony életében sokat nélkülözhetünk. Nincs mulattató és oktató olvasmánya, nem foglalkozott a szép művészetekkel, nincs számára férfiak és nők társas köre, szellemdús társalgással irodalomról, művészetről, a napi eseményekről: mind olyan dolgok, a melyektől a nőt elzárni mi újkoriak barbárságnak s a nő méltósága és jogai félreismerésének tartjuk.« Ámde az idők, a népek a körülmények különbözők. Különben még Schoemann mérsékelt, sőt kedvező felfogásán is van elég módosítandó.

Áttérek most az asszonyok mostoha sorsáról felállított legnevezetesebb tételek ismertetésére, bírálatára.

Először is azt állítják, hogy a nők helyzete, a mely a hős korban kifogás alá alig eshetik, az ión államokban a köztársaságok keletkezése után tetemesen megváltozott és csak a hanyatlás korában fordult megint jobbra, a mennyiben akkor, az erkölcsi romlottság közepette, a hetaerák befolyása következtében a nők magukat fölszabadították.

Ezt a merész állítást, a melyet részemről már a priori lehetlenségnek tartok, tulajdonképen egyetlen egy biztos adattal sem tudják támogatni.

Hihető-e: hogy arról az állítólag megtörtént változásról, a mely a nőt a homeri költeményekben található szabad mozgástól és a férfiakkal szemben elfoglalt méltó helyzettől megfosztotta, sehol, egyetlen egy történelmi adat ne volna található?

Hihető-e, hogy a mikor e változás állítólag csak az ión törzsnél s főképen Athenaeben történt, s ez által a többi összes görög törzsekkel szemben lényeges különbség állott be, erről mindössze csak olyan adomák emlékezzenek meg, minők a spartai nők pappuskormányáról szólnak?

Végre hihető-e, hogy abban az Athenaeben, a melyben a nők állítólag olyan száralomra méltó szerepre voltak ítélve, mint a minőt e tudós urak nézete szerint játszottak, ugyanakkor ugyanabban az Athenaeben Sophocles és Euripides drámaiban zajos tetszés közt nézték, bámúlták és élvezték férfiak és nők azokat a nagyszerűen szép női jellemeket?

Én legalább soha sem hittem és épen e kételkedésem vitt a kérdés behatóbb tanulmányozására.

Hogy a történeti korban nem történik említés vitézségükről, hősiés önfeláldozásukról híres nőkről, még nem bizonyít a mellett, hogy az attikai nő a közügyekről semmit sem tudott, avval semmit sem törődött. Pericles szavait idézem Thucydidesből (II, 45.). A híres gyászbeszédben így szól: »S a mennyiben végül még azokról a derék nőkről is meg kell emlékezniem, a kik ezennel özvegy sorsra jutnak, reájok vonatkozó intésemet abban a néhány szóban akarom egybefoglalni, hogy a ti nagy dicsőségetek az, ha a nemi rendeltetések által kijelölt szerepkört méltóképen betölteni igyekeztek, s ha oly életet folytattok, hogy akár erényeitekről, akár gáncsoló megjegyzések alakjában meunél kevesebb hír szivároghasson ki a férfinépség közé«. (Zsoldos.)

Hogy a közügyekről semmit sem tudtak volna, merőben hihetetlen, s ha semmi egyéb, Aristophanes vigjátékainak egész szelleme megzafolja.

Hogy a női lakosztály — természetesen a vagyonosabbaknál — a ház hátulso részében vagy az emeleten teljesen el volt különítve s abba idegennek vagy más mint rokon férfinak lépni szabad nem volt, bizonyos és természetes, a nélkül, hogy azért a keletiek teljes elkülönítésére kellene gondolnunk. Azt tanítják továbbá, hogy az aeol és dór asszonyok szabadon jártak-kéltek, ellenben az ión nők annyira a női lakosztályra voltak útalva, hogy a házat csak igen ritkán s akkor is csak férjük engedelmével és női cseléd kíséretében hagyhatták el.

Ámde ha az úgynevezett bizonyító helyeket szemügyre vesszük, egészen mást találunk. Még Cornelius Nepos sokat idézett helye (Praef. 6. 7. §§.) is csak annyi mond: hogy mig a római ember, nejét szabadon viszi lakomába (férfi-társaságba) s a nő a legfőbb helyet foglalja el a házban, addig a görög nő csak rokonai

lakomájára megy s külön női lakrészben tartózkodik, a hová egyedül rokonok mehetnek. Ez lényegesen más.

Épen semmit sem bizonyítanak ez irányban Plato Menoja (71. E.) és Pollux. Az előbbeni azt mondja, hogy míg a férfi erénye az állam ügyeit intézni, addig a nőé a háztartást jól vezetni, intézven a házi dolgokat és férjének engedelmeskedvén; utóbbi (X, 125.) a gynaecoonitis felszerelését (kosarakat, szövőszéket, guzsalyt, orsót, stb.) sorolja fel.

De nem foglalkozhatom ily részletes czáfolatokkal, csak általánosságban említem fel, mily gyöngé érvekkel támogatják állításaikat.

Lehet-e elzártágról szólani akkor, a mikor kétségtelen adatokkal bizonyítható, hogy az asszonyok egymást meglátogatták, isteni tiszteletben, ünnepélyekben, színházban, — bár a vigjáték kizárásával — temetésen résztvettek, vásároltak és sétáltak.

Igen, de azt mondják szolgálva vagy szolgáló kíséretében. Helyes! csak hogy a rendelkezésünkre szóló adatokból nem az tűnik ki, hogy a városban máskép, mint kísérettel nem volt szabad járniok, hanem az, hogy a kíséret szokás volt, hogy az asszonyok szerettek vagyonosságukat azzal kimutatni, hogy nemcsak egy-két, hanem még több rabnővel is kísértették magukat, hogy a hadvezérnek Phocionnak nejét megdícsérték, mert csak egyetlen egy cseléddel járt, hogy olyanok, a kiknek nem volt rabszolganőjük, bérért fogadtak szegény asszonyt kísérőül, — mert restelték, hogy szegénységüket tudják.

A mi a nők kijárását illeti, semmi kétség nincsen benne, hogy azt egyedül a szokás korlátolta. A szegény nők szabadon jártakeltek, mint ma is a muszalmán nők. A vagyonosabbak, előkelőbbek ritkábban mentek ki, épen úgy mint délen, keleten ma is, mert nem igen volt reá szükség. De hogy csak férjeik engedelmevel mehetek volna ki, azt egyedül Aristophanes egyik vigjátékának parodikus helyével tudják támogatni.

Azt mondják, hogy a görög vagy athenaei házasságban nem volt meg a bensőség, a házaselek igazi szeretete, kölcsönös megbecsülése. Képtelenség! Minden időben voltak és lesznek a boldog házaselet mellett boldogtalanok is. Csak általános emberi tulajdonságaink következménye, hogy a világ az utóbbiakról inkább értesül, mint az előbbiekről s amazokkal az irodalom is inkább foglalkozik, mint emezekkel.

Részemről ezt a kifogást Ischomachus példájával egyedül is megczáfolva látom. Mennyi gyöngédség, mennyi szeretet nyilatkozik ama néhány sorban! Azután mily szépen beszéli le fiatal nejét arról, hogy arczát fesse!

Igen, igen, arczát fesse! A görög hölgyek is nagyban értették ezt a festőművészetet. S én részemről, tisztán lélektani alapon, bátor vagyok kérdezni: fordítottak volna-e Athenae bájos hölgyei bájaik mesterséges fokozására akkora gondot — mint a mekkorát kétségtelen adatok bizonyága szerint fordítottak — ha nem mehettek volna ki a női lakrész falai közül?

Én nem hiszem, de szeretném a tisztelt hölgyek őszinte válaszáat hallani!

DR. SZAMOSI JÁNOS.